

BASME FANTASTICE DIN MOLDOVA – PROIECTE, INSTITUȚII, ECHIPE

Sanda GOLOPENȚIA *

*Dedic acest text
lui Ion H. Ciubotaru,
cu admirație și cu bucurie*

Abstract

We discuss an extraordinary volume dedicated to the folktales of Moldova by two celebrated researchers – Ion H. Ciubotaru and Silvia Ciubotaru –, both deeply implicated in the creation and development of the Folklore Archive of Moldova and Bucovina. In so doing, we concentrate on three groups of essential agents – the previous researchers of the subject; the research group of seven that collected the Archive tales (from which 112 representative narratives, organized according to the Aarne-Thompson typology, were included in the published *Corpus*) and the 62 rural narrators of the tales, whose lively portraits are innovatively presented in a special (and rich) section of the volume. Comments on the fascinating interpretation of the imaginary universe of the folktales of Moldova by the authors conclude the paper.

Keywords: Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, fantastic folktales of Moldova, Folklore Archive of Moldova and Bucovina, Aarne-Thompson typology.

Cuvinte-cheie: Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, basme fantastice din Moldova, Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei, tipologia Aarne-Thompson.

Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru, formând echipă ca în atâtea alte dăți, au publicat în anul 2018, la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, un superb volum, *Basme fantastice din Moldova*, în care se regăsesc trăsăturile cu care suntem de acum obișnuiți: bogăția materialului, larga cuprindere a interpretării, precizia proiectului și, în sfârșit, caracterul esențial al demersului în care se înscrie acesta din urmă.

Volumul conține un număr de 112 basme fantastice culese de la 62 de povestitori, precedate de un amplu Studiu introductiv (de nu mai puțin de 160 macro-pagini, dat fiind formatul generos al cărții), în care

* Brown University – SUA.

figurează o prețioasă prezentare a numeroaselor colecții și analize dedicate parțial sau total, de-a lungul anilor, basmelor fantastice din Moldova (*Retrospectivă bibliografică. De la cronicari la ultimele apariții editoriale*, p. 9-78); o secțiune, unică în literatura noastră de specialitate, consacrată prezentării calde și atente a fiecăruia dintre cei 62 de povestitori antologați (*Povestitori, prilejuri de băsmuit, repertoriu*, p. 78-119), și o altă secțiune, *Universul narațiunilor propriu-zise* (p. 119-160), în care sunt abordate iluminator formulele ordonatoare; imaginarul fantastic și substratul său mitologic; pendularea între real și miraculos; ethosul subiacent și limbajul artistic al basmelor. Urmează, între paginile 161-697, impresionantul *Corpus de texte* și, în final, un *Indice tematic* (p. 699-708).

*

1. Vastului excurs bibliografic nu avem cum îi face dreptate în paginile de față. El concentrează 43 de poziții în care se prezintă, pe rând, începuturile (la cronicari; Cantemir care vorbise despre dervișii călători în spațiul Imperiului Otoman și dincolo de el; cărțile populare), primul basm în limba română, notat în 28 martie 1797 – *Istoria unui voinic înțelept și învățat, întrebându-se din ponturi cu o fată a unui împărat, după cum arată în gios* –, colecția lui Ludwig Adolf Staufe (alcătuită în 1852 și publicată postum în ediție bilingvă de Helga Stein și Viorica Nișcov), colecțiile lui I. G. Sbiera, Simion Florea Marian, Mihai Eminescu (cu cele cinci basme notate după dictare publicate postum), Ion Creangă (ale cărui basme pătrund în manualele școlare începând cu anul 1899), Grigore Crețu, George Pitiș, răspunsurile la chestionarele Hasdeu-Densusianu, stenogramele de proză populară ale lui Artur și Raul Stavri, basmele publicate în revista „Șezătoarea” (și, mai târziu, în revista „Ion Creangă”), studiul monumental al lui Lazăr Șăineanu, colecțiile, unele cunoscute și altele rare, ale lui N. A. Bogdan, Theodor D. Speranția, Elena Sevastos, Alexandru Vasiliu, Elena Niculiță-Voronca, Alexandru Florini, Tudor Pamfile, Artur Gorovei, Petru Gh. Savin, Dumitru Furtună, Leca Morariu, Nicolae Iorga, Mira Cedru, Ion C. Cazan, Simion T. Kirileanu, V. Moiescu, Petre Ștefănuță, Tatiana Gălușcă, Boris Malski, Ovidiu Bârlea, Ion Diaconu,

Mihai Alexandru Canciovici, Grigore Botezatu, Ion Oprișan și Nicolae Băieșu (împreună cu Ana Graur și Andrei Hâncu).

Se cuprind în această enumerare colecții generale de folclor din România și din afara ei, care găzduiesc basme fantastice din Moldova (raportate de fiecare dată de autorii cărții la tipurile Aarne-Thompson, ceea ce face posibile demersuri comparativ-istorice viitoare); colecții de basme din Bucovina, Basarabia, de la est de Nistru, de Bug și din nordul Caucazului sau colecții conținând material narativ moldovenesc extinse la România și la alte spații locuite de români în Albania, Bulgaria etc.; basme notate sub dictare, stenografiate, înregistrate; studii dedicate basmului (personaje fantastice, formule inițiale, mediane și finale) și povestitului (cu rolul lui magic-ritual). Apar, la Simion Florea Marian, Alexandru Vasiliu, Elena Niculiță-Voronca, Nicolae Iorga, Mira Cedru, Ion C. Cazan, Ovidiu Bârlea, Ion Diaconu și Ion Oprișan, notații din ce în ce mai bogate privitoare la informatori/povestitori.

2. Plănuită entuziast în perioada imediat următoare anului 1989, lucrarea urma să se încadreze într-un proiect vizând *Tezaurul etnofolcloric al Moldovei*, la care să participe, după cum aflăm din Cuvânt înainte, „Peste treizeci de cercetători, din Chișinău, Cernăuți și Iași, cărora urmau să li se alăture specialiști din București și Cluj-Napoca” (p. 5) și, în vederea căruia, folcloriștii ieșeni au străbătut „peste patruzeci de așezări din stânga Prutului, pornind din zona Cernăuților și până aproape de Dunăre, la Giurgiulești și Cartal” (Idem). În timp, inițiativa a întâlnit obstacole care i-au silit pe autori să se replieze asupra povestitului de basme din cele opt județe ale Moldovei din dreapta Prutului, menținând însă perspectiva integrală asupra fenomenului la nivelul *Retrospectivei bibliografice...* de care ne-am ocupat atât de puțin mai sus.

Materialul pentru Moldova din dreapta Prutului a început să fie cules încă de la sfârșitul deceniului șapte al secolului trecut. În 1970, Ion H. Ciubotaru a publicat *Chestionarul folcloric și etnografic general* pe baza căruia urmau să fie organizate anchete indirecte în vederea unei Arhive de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB)¹, întemeiată în cadrul, pe

¹ Cf. Ion H. Ciubotaru, „Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (după patruzeci de ani)”, în *Metode și instrumente de cercetare etnologică. Stadiul actual și perspectivele de valorificare*. Studii închinare savanților Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea. Editori: Ion Cuceu și Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2011, p. 207-224. V. și Adina Hulubaș, *Fondarea Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei. Context istoric și continuitate*, în „Buletin Științific”. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, serie nouă, Chișinău, nr. 25, 2016, p. 116-132.

atunci, al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor al Academiei Române, filiala Iași. Chestionarul conținea peste 1200 de întrebări și acoperea *ansamblul* culturii populare din Moldova. Mai târziu, când s-a trecut la culegeri de teren care să verifice informațiile obținute prin ancheta indirectă, s-a menținut caracterul de cercetare extensivă sistematică a competenței tradiționale rotunde, organice a celor cu care se lucra, opusă cercetării intensive, defalcate pe teme strict limitate, cu epuizare de repertoriu.

În Cuvânt înainte se subliniază: „Cercetătorii de teren aveau un timp limitat la dispoziție, în care se ocupau de sumedenie de probleme: obiceiuri familiale și calendaristice; îndeletniciri tradiționale; medicină empirică, credințe, practici magice, jocuri de copii, port popular, arhitectură țărănească ș.a. Evident, nu neglijau lirica folclorică, poezia epică, muzica instrumentală sau proza populară, dar nici nu acordau vreuncea dintre acestea o atenție specială. Altfel spus, legendele, snoavele, poveștile cu animale și, îndeosebi, cele propriu-zise – atâtea câte s-au cules din aproape 700 de așezări explorate – nu pot și nu trebuie să fie desprinse de contextul menționat. Așa se face că o bună parte dintre povestitorii de excepție erau, în același timp, excelenți cântăreți din fluiet sau din vioară, cunoscători de colinde, plugușoare, cântece bătrânești, descântece, întâmplări cu duhuri nocturne, practicanți ai unor obiceiuri de iarnă sau maritale etc.” (p. 6-7).

Anchete preliminare au fost efectuate în anii 1968, 1969 și 1971 de către *cercetătorii* Ion H. Ciubotaru (IHC), Silvia Ionescu (SI), ulterior Silvia Ciubotaru (SC), echipa SC-IHC și Mircea Fotea (MF). Începând cu anul 1972, culeg anual pe teren basme fantastice câte unul sau mai mulți membri ai Secției de Folclor coordonate de Ion H. Ciubotaru a Institutului ieșean: 1972 (Lucia Cireș; LC), 1973 (SC-IHC; Lucia Berdan/LB), 1974 (SC-IHC; IHC; LB; LC), 1975 (SC-IHC; LB; LC), 1976 (IHC; IHC-Florin Bucescu/FIB; LB-LC), 1977 (IHC; LB-LC; Viorel Bârleanu/VB-FIB), 1978 (LB-LC), 1979 (VB-FIB), 1980 (IHC; SC-IHC), 1981 (IHC; SC; LB-LC), 1982 (IHC), 1983 (LB), 1984 (SC-IHC, LB), 1985 (LB-LC). Pauze de un an sau mai mulți prevestesc încheierea apropiată a cercetărilor de teren de care vorbim: 1987 (LB-LC), 1988 (LB), 1995 (IHC), 1996 (IHC), 1999 (IHC).

Patru cercetători și trei colaboratori externi asigură astfel culegerea ansamblului de basme al AFMB din care vor fi selectate cele 112 piese antologate. Trebuie subliniat că, dat fiind caracterul complex al cercetării, de care vorbeam mai sus, echipa aceasta restrânsă a asigurat, în

fapt, cea mai mare parte a culegerilor și a publicațiilor Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei. Ion H. Ciubotaru, Silvia Ciubotaru, Lucia Cireș și Lucia Berdan sunt, am putea spune, generalişti. Florin Bucescu și Viorel Bârleanu sunt etnomuzicologi, folcloristul Mircea Fotea e profesor universitar. Se lucrează individual sau în echipe de câte doi cercetători: SC-HC, IHC-FIB, LC-LB, FIB-VB.

Au cules un total de 62 de basme echipele IHC (33), SC-IHC (20), SI/SC (5) și IHC-FIB (4). Însurate, culegerile echipelor LC (10), LC-LB (10) și LB (23) ajung la 43 basme. Echipa FIB-VB a cules 5 basme, iar MF a cules 2 basme.

3. În fața cercetătorilor și prin munca lor apare o a doua echipă, aceea a unor *povestitori superlativi* de basme fantastice din Moldova poveștilor. Dată fiind natura culegerilor, care nu au vizat explorări exhaustive de repertoriu pentru niciuna din categoriile cercetate, nu e surprinzător că povestitorii sunt reprezentați *relativ omogen*.

Disponem de 10 povestitori cărora li se datorează câte 3 basme, de o povestitoare care a istorisit 5 basme (Anica Chirilă, Valea Seacă – Iași, 77 ani, culeg.: LB), și de un povestitor care a transmis 6 basme (Dumitru V. Hrebenciuc, Libertatea, Călărași – Botoșani, 63 ani, culeg.: IHC). Restul povestitorilor au oferit, în număr relativ egal, câte 2 sau câte un basm. Cifrele acestea, trebuie subliniat, corespund numărului de basme *selectate* de autori în funcție de calitatea narării sau de interesul tipului AT pe care îl reprezintă piesa, iar nu, sau numai incidental, repertoriului propriu-zis al povestitorilor.

Cum vom vedea pe parcurs, din cele câteva exemple pe care nu ne-am îndurat să nu le dăm, se adaugă, mai ales în cazul naratorilor care au oferit o singură piesă, relații afective puternice cu aceasta (povestită de tată, nepovestită în afara familiei în cazul unora dintre informatori, unul menționând aproape direct caracterul intim pe care îl are pentru el nararea într-un asemenea caz).

În funcție de *lungimea măsurată în pagini a basmelor* și de niște praguri pe care le-am stabilit *ad-hoc*, putem spune că povestitorii au oferit:

a) 74 basme *scurte*, numărând între 1,5 și 4,5 p.: 1,5 p. (5 basme), 2 p. (12 b.), 2,5 p. (11 b.), 3 p. (14 b.), 3,5 p. (10 b.), 4 p. (12 b.) și 4,5 p. (10 b.);

b) 24 basme de o lungime *medie*, cuprinsă între 5 și 7,5 p.: 5 p. (4 b.), 5,5 p. (4 b.), 6 p. (8 b.), 6,5 p. (5 b.), 7 p. (un b.) și 7,5 p. (2 b.);

c) 7 basme *lungi*, de între 8 și 9,5 p.: 8 p. (4 b.), 8,5 p. (2 b.) și 9,5 p. (un b.) și

d) 6 basme *foarte lungi*, de între 10 și 12 p.: 10 p. (2 b.), 10,5 p. (un b.), 11 p. (2 b.) și 12 p. (un b.).

Vârsta povestitorilor atestă o paletă bogată. Povestesc adulții, vârstnicii și cei bătrâni sau foarte bătrâni deopotrivă. În cifre, au: între 40 și 50 de ani, 5 informatori; între 50 și 60 de ani, alți 5; între 60 și 70 de ani, 21 inf.; între 70 și 80 de ani, 23 inf.; între 80 și 90 de ani, 6 inf. și între 90 și 100 de ani, 2 inf. Domină, cum se poate vedea, povestitorii cu vârstă cuprinsă între 60 și 80 de ani, dar există (mai exact existau la data culegerilor) perspective de viitor prin povestitorii de 40-60 de ani.

Dintre cei 62 de povestitori, 17 sunt femei. Ele au transmis 30 de basme. Sunt reprezentate în volum, prin câte un basm, un număr de 10 povestitoare, prin câte 2 basme – 3 povestitoare, prin câte 3 basme – 3 povestitoare și apare cu 5 basme o povestitoare, Anica Chirilă, menționată mai sus. Întâlnim basme povestite de femei la aproape toți culegătorii, după cum urmează: LB și LC/18 basme (LB/10, LC/5, LB-LC/3), IHC și SC/11 basme (IHC/9, SC-IHC /2) și VB-FIB/un basm.

În text apare o precizare importantă pentru modul de dănuire a povestitului de basme: „Mai trebuie spus, de asemenea, că procentul povestitoarelor (17), care depășește cu puțin un sfert din totalul informatorilor, nu indică o inferioritate a participării acestora la performarea narațiunilor fantastice. Textele culese de la ele sunt povestite expresiv, cu implicare afectivă în cele mai multe secvențe. Și încă o precizare: în douăsprezece sate din cinci județe, femeile sunt singurele deponente ale basmelor propriu-zise, întrucât în localitățile respective nu s-a înregistrat nici un povestitor” (p. 106-107).

4. Secțiunea de 70 de pagini închinată *povestitorilor*, o surpriză a cărții, pare a fi fost scrisă cu precădere de Ion H. Ciubotaru. O sugerează redactarea la persoana întâi și două dintre fotografiile în care, alături de povestitor, apare culegătorul. Ea cuprinde, pentru fiecare dintre cei antologați, o prezentare și de cele mai multe ori și câte o minunată fotografie sepia. E descris întâi satul. Se face apoi portretul general al informatorului, căruia i se dă numele deplin, așa cum figurează în acte și cum e știut în sat. Urmează notații legate de: a) înfățișare; b) viață; c) poziția în comunitatea satului și d) domeniile culturii tradiționale în care se ilustrează. Oferim câteva exemple.

a) Privind fotografia, culegătorul rememorează prima întâlnire cu informatorul, cu ceea ce dezvăluie privirea inițială. Iat-o pe Barbacaru Anica a lui Neculai, întâlnită pe drum: „Era îmbrăcată cu

cămașă albă, discret ornamentată, și fustă neagră cu picățele, numită în părțile locului *pichere*. Pestelca de culoare închisă, mărginită cu horboțică mărunță, îi proteja partea din față a veșmântului, conferindu-i totodată distincția specifică vârstei. Cingătoarea era o bârneață îngustă, țesută în ozoare. Pe cap purta o *grimea* albă, înnodată pe creștet, cu broderie până la jumătatea frunții. În mâna stângă avea ceva merinde, puse într-un ștergar imaculat, iar în dreapta ținea un băț de alun, în care se rezema pe povârnișurile alunecoase” (p. 81). Fotografia confirmă descrierea portului și precizează sensul termenilor locali oferți exuberant de autor. Iar textul elucidează misterul merindelor: plăcinte calde oferite pe traseu de o cunoștință din alt sat, pe care Anica Barbacaru i le îmbie proaspăt culegătorului abia întâlnit.

b) De „o sută di ani fără trii”, Caraciuc Maria a lui Militon, zisă în sat Caraciucica, își prezintă viața: „Di tăti-an facut, nu catam cî-i treabî di barbat ori di fimeie, sî ceré facutî, o facem. Am arat, am samanat, am prașuit, am cosât, am capchițat, am taiet lemni la paduri, și pi urmî în ocol tăt ci-o fost di facut. Cum spuni cânticu: «Șî în casî și afarî/ Șî în câmp la primavarî». (...) Tatuca s-o prapadit divremi, mamuca o ramas sângurâ, ci iara sî fac? Da știi mneta una? An facut cî mni-o placut! Tăti mni-o placut: și sî lucru, și sî povistesc, și sî cânt, și sî joc” (p. 84).

c) Căliman Alexandru al lui Mihai „absolvise patru clase primare și se îndeletnicea cu agricultura. Era harnic, chibzuit, sfântos și se număra printre gospodarii de frunte ai satului. Oamenii îl respectau și pentru că, decenii în șir, fusese stolnic la nunți, fiind așadar un foarte bun cunoscător al obiceiurilor maritale” (p. 85).

d) Aceeași Caraciuc Maria „știa de toate: cântece, desprinse parcă din cela veac, descântece, strigături, obiceiuri, practici ritual-ceremoniale, leacuri pentru tot soiul de boli, snoave, ghicitori, proverbe și, nu în ultimul rând, basme. (...) Din când în când, o întrebam dacă n-ar fi trebuit să facem pauză. Răspunsul ei venea însă stereotip: «Nu, nu, mai întrebați, mai întrebați»” (p. 84).

5. Notațiile culegătorului sau ale informatorilor privind povestitul sunt de preț și, la fel, cele privind relația povestitorului cu poveștile sale. Adam Andrei al lui Ion, „când povestea, privea undeva în zare, urmărind parcă întâmplările pe care le istorisea” (p. 79); Frâncu Victor al lui Ion evocă „un rudar bătrân, Iordache Mângălaru. «Știe povești strașnici omu ceala. Pânî isprăve di spus o povesti, termina de cioplit o covati»” (p. 90); la Murariu Ion al lui

Costachi, zis și *Cioate*, „Sfioșenia întipărită pe chip se risipea miraculos de îndată ce începea să povestească. Avea acea bucurie a istorisirii pe care o descoperim, nu o dată, la băsmuitorii cu adevărat talentați” (p. 98); Pelmuș Constantin al lui Dumitru, agricultor, nu a avut unde povesti. „Copchiilor le-am mai spus, da nu di laolaltî, așa mai pi săriti” (p. 102); venită în alt sat prin căsătorie, Vinca Elena a lui Constantin nu putuse spune la clăci basmele pe care le știa: „Iaram străinî și nu sî căde” (p. 106); lucrător la pădure o viață întregă, Cozan Gavril își mărturisește pasiunea pentru basme: „Di cântici și jocuri n-am avut habar, cî n-avem când. Eu cu poveștili an fost. De-aiestea știu pân-i lumea. Spuneu oaminiî batrâni pi la bărăci, sara, și eu le-am prins. Cîn o vinit vremea, le-an mai spus și eu la alți, c-așa mergi roata. La copchii nu le-an spus niciodatî. Nu-s pântru dânși aiestea. Au ii poveștili lor” (p. 87); invers, Gheorghian Zoița „știa de toate: cântece, strigături, descântece, leacuri pentru tămăduirea maladiilor umane, *iruri* pentru vindecarea bolilor grele ale animalelor, practici ritual-ceremoniale pentru pornirea ploilor sau împotriva grindinei etc. Știa să caute și să folosească iarba fierului, cunoștea credințe și istorioare despre Iele, Ursitori, Rusalii, Strigoi, apoi snoave, legende, întâmplări cu stafii, basme. Toate le spunea cum și le aducea aminte, fără a vădi vreo preferință pentru unele sau altele” (p. 91).

Notele speciale care apar ar merita o analiză aparte. Ionel Ion al lui Gheorghe iubea poveștile, dar nu le spunea decât în cadrul familiei, copiilor, simțind că acestea i-ar fi dezvăluit mai mult decât dorea viața interioară: „Pin sat nu le-an spus niciodatî, nu ni-o plăcut sî-ni pun suflitu-n palmî” (p. 96). Mai ales în cazul lui Ion H. Ciubotaru, unii informatori istorisesc pentru prima dată o poveste unică auzită în copilărie. Lucaci Ion al lui Crăciun vorbește despre o asemenea poveste, pe care i-o trecuse tatăl său: „«Ni-o spus-o cîn iaram băiet. Di-atuncea o știu. N-am mai povistit-o nimarua, ma și nier c-am ținut-o minti» (...) Nu avea copii, iar soția nu-l auzise niciodată povestind” (Idem); singura poveste pe care o știa Căldăraru Tănase „fusese auzită de la tatăl său” (p. 85); pentru Tătărăscu Gheorghe al lui Gheorghe, poveștile aparțineau repertoriului pasiv: „Le auzise «din bătrâni» și nu le spunea decât atunci când era solicitat” (p. 105).

O subliniere importantă privește separarea netă a poveștilor auzite în copilărie sau mai târziu, ascultând povestindu-se, de cele citite din cărți. Oamenii își amintesc cu precizie de circumstanțele în

care au auzit, deprins sau povestit basme. Balan Ion al lui Gheorghe știa povestea pe care i-a transmis-o lui Ion H. Ciubotaru „„di la Alisandru Vrancea, din Ionășeni-Trușești». Fuseseră amândoi la plugărit pe o moșie mănăstirească de pe Valea Drislei, undeva între Ionășeni și Mășcăteni. La întoarcere spre casă, au călătorit împreună cu carul cu boi: «Ni-o spus-o pân-acasă, tăt drumu»” (p. 80); Banaru Adela a lui Gheorghe își amintește: „Crecî nu făcuseră unsprîzăci ani cîn am auzât și am învățat prima povesti. Lucram amândoaui [ea și mama] și-ni povesté. Torcem, deapanam, brodam, ci iara di făcut pin casî. Mama me știé 99 di povești, atâtea știé. Apu aiestea așa trebuieu învățati și-așa trebuieu spusî. Le-am învățat și eu, da di spus nu le-am mai putut spuni cum vineu la rînd. Am uitat multi, cî m-o mîncat scîrbili. Da mama le-o spus, saraca” (Idem); Ichim Toader al lui Constantin învățase basme din adolescență: „Li spuneau oamini la stîni, cari iarau mai bătrîni. Ni-o fost dragi și le-am învățat. Mai târziu le-am povestit și eu, la păduri. An fost într-on an la curături, sî făce loc di pășunat. Aculo le-an spus” (p. 95).

Alături de ocaziile de povestit pe care le cunoaștem, volumul introduce unele noi. Hutu Mihai al lui Costan deprinsese povești nu numai lucrînd la pădure, ci și în timpul cît fusese la închisoare: „An stat patru ani la cramanari. Povistem și eu, ascultam și di la alți, sî treaci timpu. Asta cu *Miticî* di aculo o știu” (p. 94); după mai multe amănări, Ion H. Ciubotaru însuși ascultă și înregistrează insolit piese muzicale și povești de la Hrebenciuc Dumitru al lui Vasile la grajdul CAP: „Credeam că, în sfîrșit, ne puteam apuca de lucru. Nu la fel gîndea însă și baciul. M-a prins prietenește pe după umeri și mi-a zis: «Tovarășu liportér, eu am în primiri on grajdi cu vacili CAP-ului. Nu-i di gioacî, asta-i averea oaminilor. Cat întai di giti și pi urm-oi cînta». Ce era să fac? Abia atunci am înțeles de ce își luase fluierile cu el. Locul înregistrărilor se muta la grajduri. (...) L-am însoțit acolo unde era pornit și i-am dat o mîna de ajutor, ca să termine mai repede. Avea de îngrijit vreo douăzeci și opt de animale. În sfîrșit, ne-am retras într-un capăt al acelei șuri imense și, așezați pe câțiva snopi de strujeni, am început înregistrările” (p. 93).

Invers, ceea ce ar fi părut o ocazie prielnică povestitorului îl face, dimpotrivă, cu neputință: „În decembrie 1974, cînd l-am întîlnit, povestitorul [Roman Dumitru al lui Grigore] avea 56 de ani și era gestionar la Bufetul din localitate. Cele șapte clase învățate îl recomandau pentru o asemenea slujbă. «Poveștili iestea ni le-o spus

bunica. Știu mai mulți di la dânsa, da voba-i că n-am cân li spuni. Crâșci tejgheaua»” (p. 103).

6. Secțiunea *Universul narațiunilor propriu-zise* (din cadrul Studiului introductiv) și *Corpusul de texte* deschid drumul de aur al poveștilor. Nu avem cum să abordăm aici corpusul, cu frumusețea, bogăția și meandrele lui. Menționăm doar faptul că basmele, enumerate în ordinea tipurilor Aarne-Thompson, au fost transcrise de Ion H. Ciubotaru, care se află astfel în amonte și în aval față de cuprinsul volumului. Ne vom mărgini, ca și în cazul excursului bibliografic, la punctarea câtorva dintre prețioasele remarci din ultima parte a Studiului introductiv. Nu înainte însă de a sublinia amploarea sintezei, care evoluează de la mitologie la istorie și de aici la ocurențe ale motivelor de basm moldovenesc în alte regiuni ale țării, în alte genuri folclorice, în alte culturi sau în alte exegeze.

În analiza rolului organizator al formulelor inițiale, mediane și finale, am reținut formulele mediane care afirmă, mai des decât în alte regiuni ale țării, valoarea etică și estetică a povestitului, încrederea povestitorului moldovean în meritul poveștii sale. Anghel Iacob spune astfel în basmul *Vis frumos*: „S-o dus ursătoarili celea, ca cuvântu din povesti,/ înainti mult mai esti,/ cine-a sta ș-a asculta,/ frumoasî povesti-a învața,/ cini nu, a dormi,/ și nici povesti ca asta/ n-a mai auzî” (p. 122). Iar în *Zâna împărăteasî din Neagra Cetati, spri miazînoapti-abati*, Toma Negură aliniază, mucalit obiectiv, avantajele și dezavantajele ascultatului: „Șî sî duc multî lumi-mparațai,/ ca Dumnazău sî ni țâie,/ ca cuvântu din povesti,/ cî lungî șî frumoasî esti./ Cini-o asculta,/ bine-a învața,/ cine-a adormi,/ bine-a hodini,/ șî nimnicî n-a ști” (Idem). Ascultătorul e liber să aleagă, dar nu tocmai.

Unele formule finale se situează în continuarea formulelor mediane de care vorbim, mulțumind auditoriului și oferindu-i răsplata unei noi povești („Iar la urmî,/ Am încălicat pe-on fus/ Șî am isprăvit di spus,/ Ș-am încălicat pe-on lemn uscat,/ Sî trăiascî cini-o ascultat./ Șî dacî povestea me v-o plăcut,/ Alta o ieu di la-nceput” – p. 123). Lanțul povestitului nu se va curma.

În prezentarea imaginarului fantastic, rețin atenția nașterile miraculoase, desprinderea treptată a eroului din grupul de frați, ajutoarele care-i explică și garantează inițiativ reușita (animalele miraculoase, precum lupul, boul și calul, dar și fata mezină a zmeului etc.).

Eroul e născut prin înghițirea de către mamă a unei boabe de piper, a unui pește strălucitor, o mreană bunăoară, a unei frunze de

tei sau prin simplul fapt că aceasta a văzut soarele. El poate să apară însă și ca rezultat al îngrijirilor iubitoare date de o femeie bătrână unei bucăți de lemn, prin xilogeneză, ca în mitologia greacă și în antropogonia scandinavă.

Dănilă Cuțuhan povestește astfel în *Voinic din tei* cum un moșneag îi cioplește un prunc din lemn nevastei sale: „O tăiet un butuc di tei, așa potrivit, și i-o închipat babii on copchil, cum s-o priceput el: cu ochi, cu gurî, cu nas, tăt. Format di om”. Baba a pus bucata de lemn într-un leagăn și „o prins a-l hățâna. (...) leagana butucelu ceala. Îi vorbê, îi cânta și-l leagana”, până când acesta s-a însuflețit, devenind un prunc miraculos (p. 173).

În abordarea emergenței eroului, e interesantă referirea istorică la trecerea de la primogenitură la ultimogenitură. Basmele par a corespunde unui moment ambiguu, situat în perioada de înflorire a civilizației agrare, în care succesiunea politică/religioasă sau dreptul la proprietate se deplasează treptat asupra mezinului dintre frați. Întâlnim astfel, deopotrivă, în basmele antologate, afirmații de tipul „Di tăț [feciorii] sî îmbucurau părinți, da nădejdea lor parcî tot în ficioru ceal mari iara” (*Mintî-n floari și Muntii Găitănit* – p. 129), dar și „Aceal mic, frumooos, lui i-o mers vestea. Di frumos ci iara, taicî-su l-o dizmiardat Ionicî Făt-Frumos” (în basmul *Ionicî Făt-Frumos* – p. 130).

Dintre animalele miraculoase, lupul e apropiat de reprezentările din civilizația neolitică balcanică și de cultul dacic, dar și de mitologia germanică și scandinavă, prin rolul lui de inițiator (care se regăsește în cântecele ritual-ceremoniale funebre din Oltenia). Iar calul năzdrăvan, adesea solar, este asociat de povestitori nu o dată cu Ileana Cosânzeana, în care autorii o regăsesc pe Epona, patroana italică a cailor, atestată pe vechile monumente ale Cavalerilor danubieni de pe teritoriul României.

Între real și miraculos, basmele explică dilatarea și contractarea temporală prin legarea/dezlegarea de către erou a lui Murgilă, Mieziță și Zorilă; vorbesc despre tatuaje astrale ale fetelor de împărat, amintind de obiceiul trac al tatuajului la persoanele de rang înalt semnalat de Herodot sau de tatuajele de taină ale femeilor dace de origine nobilă, pe care le-a analizat temeinic Petru Caraman.

*

Fără a ne mai opri asupra nenumăratelor aspecte care ar fi de relevant în discutarea universului poveștilor moldovenești, să încercăm, în final, să explicăm pe scurt structura, oarecum robace, a prezentării noastre.

Am insistat mai întâi asupra a *trei grupuri de oameni* care au conlucrat pentru ca minunea povestitului moldovean să nu fie dată uitării. A fost, întâi, grupul celor care *au cules și au studiat basme* din Moldova (între altele multe din România sau din arii românești mai largi) înainte de apariția volumului. A fost apoi tandemul *celor doi autori*, încadrați într-un grup de șapte culegători ieșeni, cărora li se datorează concepția generală a lucrărilor AFMB, cea a volumului de față și tezaurul de basme din care autorii au selectat pe acelea considerate reprezentative. Și a fost, în sfârșit, grupul *povestitorilor și al povestitoarelor*, adus în centrul atenției cu o acuitate pe care nu am întâlnit-o până acum nici în lucrările elaborate în țara noastră și nici în străinătate.

Ceea ce am urmărit în al doilea rând a fost să arătăm *amplourea efortului depus*, pe care cei doi autori au ascuns-o cu grație. De aici multele cifre și numărători pe care am simțit că este util ca cititorii să le aibă în față atunci când se bucură de basmele fantastice fără egal din Moldova. Ele ilustrează simplu felul în care proiectul vizionar elaborat în 1970 și urmărit cu tenacitate sistematică de-a lungul anilor de un grup restrâns a rodit exemplar printr-o Arhivă care a împlinit 50 de ani și care se regăsește în volumul sumar descris mai sus, așa cum se regăsește în fiecare dintre multele lucrări AFMB deja publicate (nu mai adaug încă o listă), și se va regăsi în volumele care urmează, care sperăm să urmeze, care trebuie să urmeze.